

પ્રૌઢશિક્ષણ તાલીમ અને સંશોધન કેન્દ્ર
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ

નવજાગરણ મહિલા પાચનમાળા

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર
અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૪

અંક

૧	૧૧	૨૧	૩૧	૪૧	૫૧	૬૧	૭૧	૮૧	૯૧
૨	૧૨	૨૨	૩૨	૪૨	૫૨	૬૨	૭૨	૮૨	૯૨
૩	૧૩	૨૩	૩૩	૪૩	૫૩	૬૩	૭૩	૮૩	૯૩
૪	૧૪	૨૪	૩૪	૪૪	૫૪	૬૪	૭૪	૮૪	૯૪
૫	૧૫	૨૫	૩૫	૪૫	૫૫	૬૫	૭૫	૮૫	૯૫
૬	૧૬	૨૬	૩૬	૪૬	૫૬	૬૬	૭૬	૮૬	૯૬
૭	૧૭	૨૭	૩૭	૪૭	૫૭	૬૭	૭૭	૮૭	૯૭
૮	૧૮	૨૮	૩૮	૪૮	૫૮	૬૮	૭૮	૮૮	૯૮
૯	૧૯	૨૯	૩૯	૪૯	૫૯	૬૯	૭૯	૮૯	૯૯
૧૦	૨૦	૩૦	૪૦	૫૦	૬૦	૭૦	૮૦	૯૦	૧૦૦

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

પ્રાસ્તાવિક

ભારત સરકારે દેશનાં નિરક્ષર રહેલાં પ્રજાજનો લખી-વાંચી શકે, ઓટલું જ નહીં પણ સામાજિક જાગૃતિ કેળવી પોતાનો વ્યાવસાયિક વિકાસ સાધી શકે એવા ઉમદા ધ્યેય સાથે દેશભરમાં પ્રૌઢશિક્ષણનો પાંચવર્ષીય કાર્યક્રમ અમલનાં મૂક્યો. આ લોકજાગૃતિની ઝુંબેશને ઉપાડી લઈને ગુજરાત વિદ્યાપીઠે આ કાર્યક્રમ તરત જ વ્યવસ્થિત રીતે શરૂ કરી દીધો અને પ્રૌઢોને શીખવવા માટે જરૂરી સાહિત્ય ઝડપથી ઉપલબ્ધ બને એ માટેના પ્રયાસો આરંભ્યા.

પ્રૌઢ બાઈબહેનો માટેનું સાહિત્ય અક્ષરજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતાં બાળકોના સાહિત્ય કરતાં જુદા પ્રકારનું હોય એ આવશ્યકતાનો સીકોઈએ સ્વીકાર છે જ. આમ છતાં એ માટેની સામગ્રી તૈયાર કરવાનું કામ સરળ નથી. નવજાગરણ વાચનમાળા એ પ્રૌઢોની જરૂરિયાતો અને સમસ્યાઓનો અભ્યાસ કર્યા પછી લખાઈ છે. વળી આ કાર્ય કોઈ એક વ્યક્તિ દ્વારા ન થતાં એક જૂથ દ્વારા વિચાર-વિમર્શને અને થયું હોઈ ધાખાની સમજનો અને અનુભવનો લાભ આ પુસ્તકને મળ્યો છે.

નિરક્ષરતા નાબૂદીની સાથે સાથે સમાજનું નવનિર્માણ, ગ્રામવિકાસ, અસ્પૃશ્યતાનિવારણ, ખેતીનો વિકાસ, ગ્રામોદ્યોગ, પંચાયતીરાજ, સહકારી પ્રવૃત્તિ, આરોગ્ય, સફાઈ, સ્વાવલંબન, કુટુંબકલ્યાણ વગેરે બાબતો પણ પ્રૌઢશિક્ષણના ઉદ્દેશો રહ્યા છે. આ વાચનમાળાનો પ્રત્યેક પાઠ આ ખ્યાલ લક્ષમાં રાખીને તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે એ એના વિષયો અને તેમાંની સામગ્રી પરથી સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે.

પ્રૌઢશિક્ષણ નિદેશાવલય - નવી દિલ્લી તરફથી પાઠ્યપુસ્તક રચનાના નિષ્ણાત શ્રી જી. વી. ભક્તપ્રિયની ઉપસ્થિતિમાં યોજાયેલી કાર્યશિબિરમાં સૌ પ્રથમ નવજાગરણ વાચનમાળાની અજમાયશી આવૃત્તિ તૈયાર કરવામાં આવી હતી. એ પછી આ વાચનમાળાની રચના અને સામગ્રી પરંતે અનેક કેળવણીકારોનાં આવેલાં સૂચનોને લક્ષમાં લઈ સર્વશ્રી પુરુષોત્તમભાઈ ઝાં. પટેલ, રમાબહેન દેસાઈ, ઈલાબહેન નાયક અને સોમાભાઈ પટેલની બનેલી સમિતિએ આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું. એ જ રીતે નવજાગરણ મહિલા વાચનમાળા પણ તૈયાર કરવામાં આવી છે. બહેનોના લગતા પ્રશ્નો અને જરૂરિયાતની વિશેષતા આ વાચનમાળામાં લક્ષમાં લીધાં છે, જેવા કે પરિવાર કલ્યાણ, સ્વચ્છતા, શોષણમાંથી મુક્તિ, બાળઉછેર, આરોગ્યની સાચવણી, તથા ગૃહઉદ્યોગની તાલીમ વગેરે.

ગુજરાતનાં નિરક્ષર બહેનોને આ પુસ્તક અત્યંત ઉપયોગી થશે એવી આશા છે. સૌ લેખકોને હું અભિનંદન આપું છું.

તા. ૧-૧-૧૯૮૪

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૧૪

ડાહ્યાભાઈ નાયક

કુલનાયક

આ વાચનમાળા તૈયાર કરવામાં નીચેનાં બાઈબલનોતો સહયોગ મળ્યો છે :

શ્રી પુરુષોત્તમ અં. પટેલ

●

શ્રી રમાબહેન મ. દેસાઈ

શ્રી ઇલાબહેન છ. નાયક

●

શ્રી સોમાબાઈ વી. પટેલ

ડૉ. ઉષાબહેન જોષી

શ્રી ડૉ. યશોમતીબહેન પટેલ

શ્રી મદાકિની શાહ

શ્રી તારાબહેન પટેલ

શ્રી મણિબાઈ પટેલ

શ્રી નીરુબહેન દરજી

ચિત્રકાર

શ્રી ગજેન્દ્ર શુક્લ

મુદ્રક અને પ્રકાશક

જિતેન્દ્ર ડા. દેસાઈ

નવજીવન મુદ્રણાલય,

અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૪

© નવજીવન ટ્રસ્ટ, ૧૯૮૧

ચૌદમું પુનર્મુદ્રણ ૫૦,૦૦૦ માર્ચ ૧૯૮૯

કુલ પ્રત ૫,૨૫,૦૦૦

કિંમત ર. ૫૦

ગાય એ હાલરડું
રોઈ રેલગાડી મા કપડાં એક ૭ ચાર
કમળા ઘર ૫ અંક ધુમાડો
૨ ભણે તે ગણે. ૧ ગીતાબહેન
ભાત ૪ માંદા બચત

નવનગરણુ મહિલા વાચનમાળા વિશે કંઈક

નિરક્ષરતા-નિવારણનો દેશવ્યાપી કાર્યક્રમ અમલી બનતાં જુદા જુદા પ્રદેશોમાં વસતા અને જુદા જુદા વ્યવસાયો કરતા પ્રૌઢા માટે વિવિધ પ્રકારની વાચનમાળાઓની અને અન્ય સામગ્રીની અનિવાર્યતા ઊભી થઈ. ગુજરાત વિદ્યાપીઠે આ કાર્યક્રમને લોકબળ્યતિની જુએશના ભાગરૂપે ઉપાડી લઈ પ્રૌઢાના શિક્ષણ માટે જરૂરી સાહિત્ય ઉપલબ્ધ બને એ દિશામાં વ્યવસ્થિત પ્રયાસો આરંભ્યા. પ્રૌઢાનું સાહિત્ય તેમનાં જીવન અને વ્યવસાયો સાથે સુસંગત હોય તે જ તે નિરક્ષરતા-નિવારણ ઉપરાંત પ્રૌઢાની સામાજિક જાગૃતિ અને તેમના વ્યાવસાયિક વિકાસને વધારે જતિપ્રેરક બની શકે એ સ્પષ્ટ ખ્યાલ સાથે અગાઉ પ્રૌઢા માટે “નવનગરણુ પ્રૌઢ વાચનમાળા” તૈયાર કરવામાં આવી, જેને ગુજરાતભરનાં પ્રૌઢશિક્ષણકેન્દ્રો તરફથી અસાધારણ આવકાર સાંપડ્યો.

આ ‘મહિલા વાચનમાળા’ની રચના પણ આ સ્પષ્ટ દષ્ટિ સાથે કરવામાં આવી છે. આ વાચનમાળામાં પ્રત્યેક પાડનું વિષય-વસ્તુ, તેમાં આવતાં મૂળાક્ષરો, સ્વર-સંજ્ઞાઓ અને શબ્દો નીચે મુજબના ચાક્રસ દર્શિવેલ સાથે યોજાયાં છે :

પાડનું વસ્તુ :

આ વાચનમાળાના પાડનું વસ્તુ પસંદ કરતી વખતે નીચેની બાબતો લક્ષમાં રાખી છે :

- ૦ મહિલાઓની જરૂરિયાતો
- ૦ તેમનાં રસ અને રુચિઓ
- ૦ તેમના વ્યવસાયો અને તેના પ્રશ્નો
- ૦ નારી-સમાજની જાગૃતિમાં ઉપકારક બાબતો
- ૦ તેમનાં હક્ક અને ફરજો
- ૦ નારીજીવનની રોજબરોજની કૌટુંબિક - વ્યાવહારિક સમસ્યાઓ.

નારીસમાજમાં તેમના પ્રશ્નો અંગે સજ્જતા આવે અને તેમનાં હક્કો અને ફરજો પ્રત્યે સભાનતા કેળવાય એ ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખી આ વાચનમાળાના પાડોનું આયોજન થયેલું છે, એ વિહંગ દષ્ટિએ જોતાં પણ સહજ લક્ષમાં આવશે. આરંભના પાંચ પાડો કૌટુંબિક જીવન અંગે છે. એ પછીના ચાર પાડ (પાડ ૬ થી ૯) સફાઈ, ખોરાક અને આરોગ્ય વિશે છે. પાડ ૧૦ થી ૧૩ નારીજીવન સાથે સુસંગત હોય તે રીતે સહકાર, બાળસગન-નાખૂદી, વેડપ્રથા-નાખૂદી, બાળઉછેર, વહિમ અને અંધશ્રદ્ધા-નિવારણ, કુટુંબ-કલ્યાણ, મહિલાસંસ્થાઓ અને સમૂહ-જીવન વગેરે અંગે છે.

મૂળાક્ષરો, સ્વરસંજ્ઞાઓ અને શબ્દો :

વાચનમાળાના દરેક પાડના શીર્ષકમાં જ મહદંશે તે પાડમાં આવતા નવા વર્ણોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. પ્રત્યેક પાડમાં નવા મૂળાક્ષરો અને સ્વરસંજ્ઞાઓની સંખ્યા મોટે ભાગે ચારથી વધે નહીં તેવા ખ્યાલ રાખ્યો છે, જંથી પ્રૌઢો પર નવા અક્ષરો અને સ્વરસંજ્ઞાઓ શીખવાનો વધુ પડતો બોજ ન પડે.

આ વાચનમાળામાં અ, ઇ, ઈ, ઉ, ઋ, ૠ, એ અને ઐ, સ્વરસંજ્ઞાઓ આપી છે. એ સાથે આ, ઐ, ઔ, એ, અને ઔ સ્વરસંજ્ઞાઓ અલગ આપવાનું અનિવાર્ય ન જણાતાં આપી નથી. વર્ગસંચાલક આવેલી સ્વરસંજ્ઞાઓના આધારે તેમનાં ઉચ્ચારણ અને લેખનમાં યોગ્ય ઉપયોગ શીખવશે. જ સ્વરસંજ્ઞા તેમ જ ઙ, ઞ, અને ષ એ વર્ણોની સમાવેશ કરવાનું આડી જરૂરી લાગ્યું નથી.

પ્રત્યેક પાઠમાં નવા મૂળાક્ષરો ઉપરાંત અગાઉના પાઠમાં લીધેલા મૂળાક્ષરોનું દહીકરણ ધાય તે રીતે પાઠોની રચના કરી છે.

ચિત્રાંકન :

ચિત્રોનું આલેખન પાઠના વિષયવસ્તુને અનુલક્ષીને કરવામાં આવ્યું છે, એટલું જ નહીં વર્ગસંચાલક પાઠ શીખવતી વખતે પ્રૌઢશિક્ષણના સામાજિક ચેતનાના મૂળ ઉદ્દેશ સાથે ચર્ચાને સાંકળીને ચિત્રના સંદર્ભનો આશ્રય લઈ વિષયવસ્તુની ચર્ચાવિચારણા કરી શકે.

આ વાચનમાળાના સુવ્યવસ્થિત અને અસરકારક ઉપયોગ માટે વર્ગસંચાલકોને ઉપયોગી માર્ગદર્શન મળે તેવી નિર્દર્શનપોથી (Teachers' Handbook) ની આવશ્યકતાનો લેખકો સ્વીકાર કરે છે તે પણ તૈયાર થઈ ગઈ છે.

પ્રૌઢ માટેની આ નવજનરણ મહિલા વાચનમાળાનું પ્રારંભિક આયોજન અને પાઠોના વિષયવસ્તુની રચના તા. ૩-૧-૮૦થી તા. ૬-૧-૮૦ દરમિયાન યોજવામાં આવેલી કાર્યશિબિરમાં કરવામાં આવ્યાં હતાં. એ પછી આ વાચનમાળાની અજમાયશી આવૃત્તિ તૈયાર કરી ગુજરાતમાં પ્રૌઢશિક્ષણકાર્ય કરતી સો જેટલી સંસ્થાઓને તેમ જ ગુજરાતના કેળવણીકારો, ભાષાશિક્ષણના નિષ્ણાનો તથા આ ક્ષેત્રમાં સક્રિય રસ લેતા લેખકોને અવલોકન અને અભિપ્રાય અર્થે મોકલી આપી હતી. એમનાં સૌનાં સૂચનોને ધ્યાનમાં લઈ ચાર વ્યક્તિઓની ગ્રંનેડી સમિતિએ જરૂરી સુધારા-વધારા કરી આ વાચનમાળાને આખરી સ્વરૂપ આપ્યું છે.

પ્રૌઢશિક્ષણ વર્ગમાં અમળતી મહિલાઓને અક્ષરજ્ઞાન અને વાચનકૌશલ પ્રાપ્ત ધાય તે ઉપરાંત તેમની જરૂરિયાતો અને જાગૃતિમાં ઉદ્દેશને લક્ષમાં લઈ તૈયાર કરેલી આ વાચનમાળા તેમની અપેક્ષાઓ અવશ્ય સંતોષશે એવી શ્રદ્ધા છે.

—લેખકો

લગન

નલ ગલ નગ

લગન ગલન

લગન
ગલ

લ	ગ	ન
---	---	---

આ ઘર

આ ઘર

આ નર

આ નાર

આ નર નાર

અગન	આગ	નાગર	ઘર
અગર	ગાર	ગાગર	ઘન
નગર	તાર	નાગ	અઘરા
	રાગ	ગાન	

અ	ધ	ર	લ
---	---	---	---

આ માતા છે

મગ	મગન	મેલ	માતા
મત	છગન	તેલ	રાતા
તલ	ગરમ	છેલ	ગામ
અછત	ધેન	માન	
	નેતા	નામ	

આ મા છે.

રતન ઘરઘર રમે છે.

રતન રમે, માને ગમે.

મગન નમે, માને ગમે.

મા રતનને ન મારે.

મા મગનને ન મારે.

મા તે મા.

મ	ત	છ	
---	---	---	--

કમળાનાં બાળક

કમળા ઘરમાં છે.

તે ઘરમાં કામ કરે છે.

મકન અને મેના એ બે કમળાનાં બાળક.

મકન રેતમાં રમે છે.

મેના એને મના કરે છે.

નાળ	મળે	કમળ	રંક	એક
કળ	બંકે	કનક	લંચન	બે
કાળ	રળે	કમર	કાળાં	છ
બળ	છળ	કળતર	નાળાં	બાર
બાળ	છામ		તાળાં	તેર

૧, ૨, ૩, ૪, ૫

બ	ળ	ક	િ
---	---	---	---

અમારું ભોજન

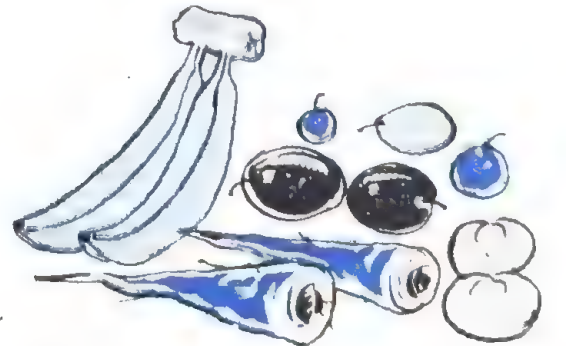
જાતન	ભેળ
અજબ	જુગ જુગ
મગજ	જુવાર
સજન	કુંભ
જાળ	જાંબુ
ભગત	ભેખને
ભરત	કોળું
ભારત	ભાગોળ
ભાળ	ભોળું

ભાત જમો.

મગ જમો.

મગ ભાતનું અમારું ભોજન.

જાર, ભાત અને મગ એ અમારાં અનાજ.
કોળું, કારેલાં અને ગલકાં ભોજનમાં લો.
કેળાં, બોર અને જાંબુ અમને ગમે.
ગોળ અને મમરા બાળકને ગમે.
બાળકને ગાજર અને આમળાં ગમે.

ઘરની સફાઈ

ઘરની સફાઈ કરીએ.
ફળીની સફાઈ કરીએ.
ગામની સફાઈ કરીએ.

અમે તાંસળી અને ગાગર સાફ કરીએ.
અમે જુવાર અને બાજરી સાફ કરીએ.
અનાજ સાફ કરીને રસોઈ કરીએ.
છોકરાનાં નાક અને કાન સાફ રાખીએ.

ઘર સાફ, ગામ સાફ, તો રોગ ભાગે.
સફાઈમાં આળસ ન કરીએ.
રોજ રોજ સફાઈ કરી સારાં રહીએ.

તાસક	ફરાળ	ઈસ	બાજરી
રસી	ફીર	ઈસુ	ફાફી
કાંસુ	ફાનસ	ઈંટ	વાવરી
છાસ	સીતાફળ	જમાઈ	

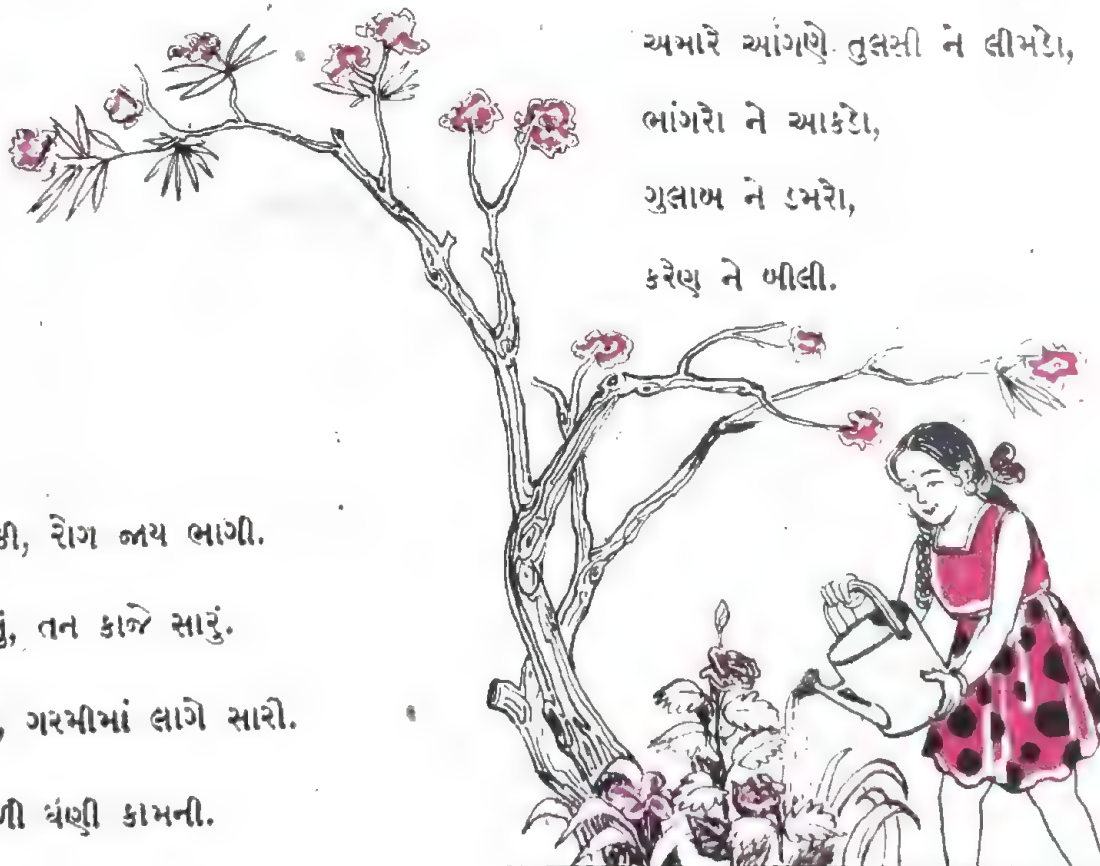

ઘર આંગણે ઓસડિયાં

ડમરો	ગાય	માણિયું	કરેણ
ડુંગળી	નિયમ	મીણિયું	રીંગણ
રાખડી	યજ્ઞમાન	ભાણિયો	લસણ
ખિલાડી	તરિયો	ઓસાડિયું	ચણિયો

ધલાજ
ધનામ
ધંભારત
ધંમાન

અમારે આંગણે તુલસી ને લીમટો,
ભાંગરો ને આકટો,
ગુલાબ ને ડમરો,
કરેણ ને ખીલી.

અજમાની ફાકી, રોગ જાય ભાગી.
કડું ને કરિયાતું, તન કાળે સારું.
ડુંગળી ને કેરી, ગરમીમાં લાગે સારી.
લસણ ને ડુંગળી થંણી કામની.
તાજ ભાજ, અમને કરે રાજ.

ડ	ય	ણ	િ	
---	---	---	---	--

ખલ	દાતણ	વટાણા	ચાર
ખાંડણિયું	દાદીમા	વાસણ	ચાળણી
વખત	દરિયો	સુવાવડ	વિચાર
લખવું	દાયણ	સરગવો	ચાંચડ

ખાળકના દાંત સાફ કરીએ.

ખાળકને રસી મુકાવીએ.

ખી. સી. જી. રસી ખાસ મુકાવીએ.

સુવાવડમાં દવાખાને દાખલ થઈએ.

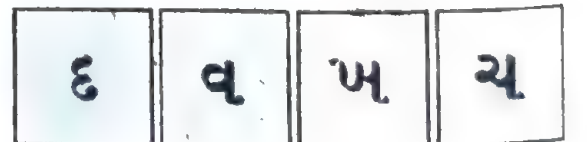
નાક ગળે તો તુલસી-મરીનો કાવો લઈએ.

માંદા પડીએ તો દવાખાને જઈએ.

દિવસ રહે તે વખતે આનંદી રહીએ.

સાદો ખોરાક ને સારી આદતો આપણાં તનમન સુખી રાખે.

આપણે સુખી, ગામ સુખી, તો સુખ જ સુખ.

ગાયનું દૂધ પચે

ગાય આપણી માતા છે.
ગાયની સંભાળ લઈએ.
રોજ સારું ખાણદાણ દઈએ.

વાછરડાને ધવડાવીએ.
ગાયને પાનો ચઢે.
તે વધારે દૂધ આપે.

ગાયના છાણનો બીજો લાભ-ગોબરગેસ.
ગોબરગેસ સોધો અને સરળ પડે.
ધુમાડાની પીડા જાય અને સારું ખાતર પણ મળે.

ગાયનું દૂધ બાળકને પચે.
બાળક નીરોગી બને.
દૂધ મેળવીએ, માખણ ઘી બનાવીએ.

ઘેર ઘેર ગાય, ઘેર ઘેર દૂધ,
ઘેર ઘેર ગેસ, ગામ ગોકુળિયું બને.

ધન	કૂખો
ધમણ	મૂળો
ધીરજ	પૂન
ધૂપસળી	ધૂપ
પતંગ	ઊન
પીળિયો	ઊંચકયું
પિચકારી	ઊંચું
પંખી	ઊભરો

ધ	પ	ઊ	
---	---	---	--

ઝાઝા હાથે ઝાઝા કામ

મહિલા મંડળ

અમારા ગામમાં મહિલામંડળ છે.
 તેનું સંચાલન ઝમકુબા કરે છે.
 ઝમકુબાની દોરવણી નીચે બધાં હળીમળીને કામ કરે.
 મહિલામંડળમાં ઘણાં કામ થાય છે.
 પાપડ વણાય અને વડી પણ થાય.
 ચોખ્ખાતી સેવ પણ થાય.
 મસાલા ખંડાય અને જાતજાતનાં ચથાણાં થાય.
 સીવણના સંચા પણ છે. બહેનો સંચાથી કપડાં સીવે, ઝલસાં સીવે.
 અંબરચરખો પણ છે. જેને કાંચે તે અંબર કાંતે.
 આ બધું કરીને બહેનો રોજ મેળવે છે. રોજમાંથી બહેનો બચત કરે.
 મંડળમાં બધાં ભેગાં મળી કામ કરે.
 ઝડપથી કામ થાય, કામનો ભાર હળવો થાય.
 ઝાઝા હાથે ઝાઝાં કામ.

ઝમકુ	હાલરડું	મેવા
ઝાડું	હુલામણું	ધાતણું
ઝૂમર	હિરાબ	ધોંગીડું
ઝાંપો	હાંડલી	પધારી

ઢોલ-પિટાયો ઢૂકડો

ઢગલો	શેઢો	પટારો	ઝપટ	જ્ઞાતિ
ઢબડું	વાઢિયા	ટીપું	પોટલું	અજ્ઞાત
ઢોલ	દાળઢોઢળી	ટાણું	ધૂંગેટી	અવજ્ઞા
વાઢ	ઢોંગલી	ઢામેટાં		વિજ્ઞાત

રાત પડી ને ગામમાં ઢોલ પિટાયો. ઢમઢમ ઢમઢમ ઢમઢમ.
ઢોલ સાંભળી સઢુ ઘરની બઢાર ગામના ચોઢમાં ભેગાં થયાં. સઢુને ઢુઢૂઢઢ ધડું.
ઢોલ ઢૂકડો કેમ પિટાયો? હાલો, તયાસ કરીએ.

ઐઢલામાં બાળસેના ઢોઢતી-કૂઢતી આવી. તેણે વધામળી આપી.
“મજા પડી, બાઈ મજા પડી. ગામને ગાંઢેર ઢોંગલીના પિલ. બાઈને ઝપટ
પોટાંચી ઝમઝમ.”

નાનાં-મોટાં સહુ ખેલ જોવા ગયાં. દીંઘલીનો ખેલ ચાલુ થયો. ગીત સંભળાયું, “દીકરી તો પારકી થાયણ કહેવાય.....”

ખેલમાં લગન લેવાતાં હતાં. પાંચ વરસની દીની ખહેનનાં આઠ વરસના કાના સાથે લગન લીધાં. ઢોલીએ તાનમાં આવીને જોરશોરથી ઢોલ પર દાંડી ઝીંકી. પિપૂડી પણ જોરથી વાગી. નગારાં પણ સંભળાયાં.

બરાબર રંગત જામી. તે જ વખતે દીનીનો ભાઈ ઢેબર સમાજ-સેવિકા ઝવેરખહેનને લઈને મંડપમાં દાખલ થયો. ઝવેરખહેન વરવધૂને જોઈ મૂંઝાયાં. દીનીના બાપને વાત કરી, “ભાઈ આ તો ભારે કરી. દીકરીને ભણાવવાની વયે પરણાવાય? ઢેબરભાઈની વાત તમે ન માની. અદાર વરસ પહેલાં છોકરી અને એકવીસ વરસ પહેલાં છોકરાને પરણાવીએ તો બાળલગન કહેવાય. તમે સરકારના ગુનેગાર થયા.”

“લગન તો થયાં. હવે શું કરવું?”

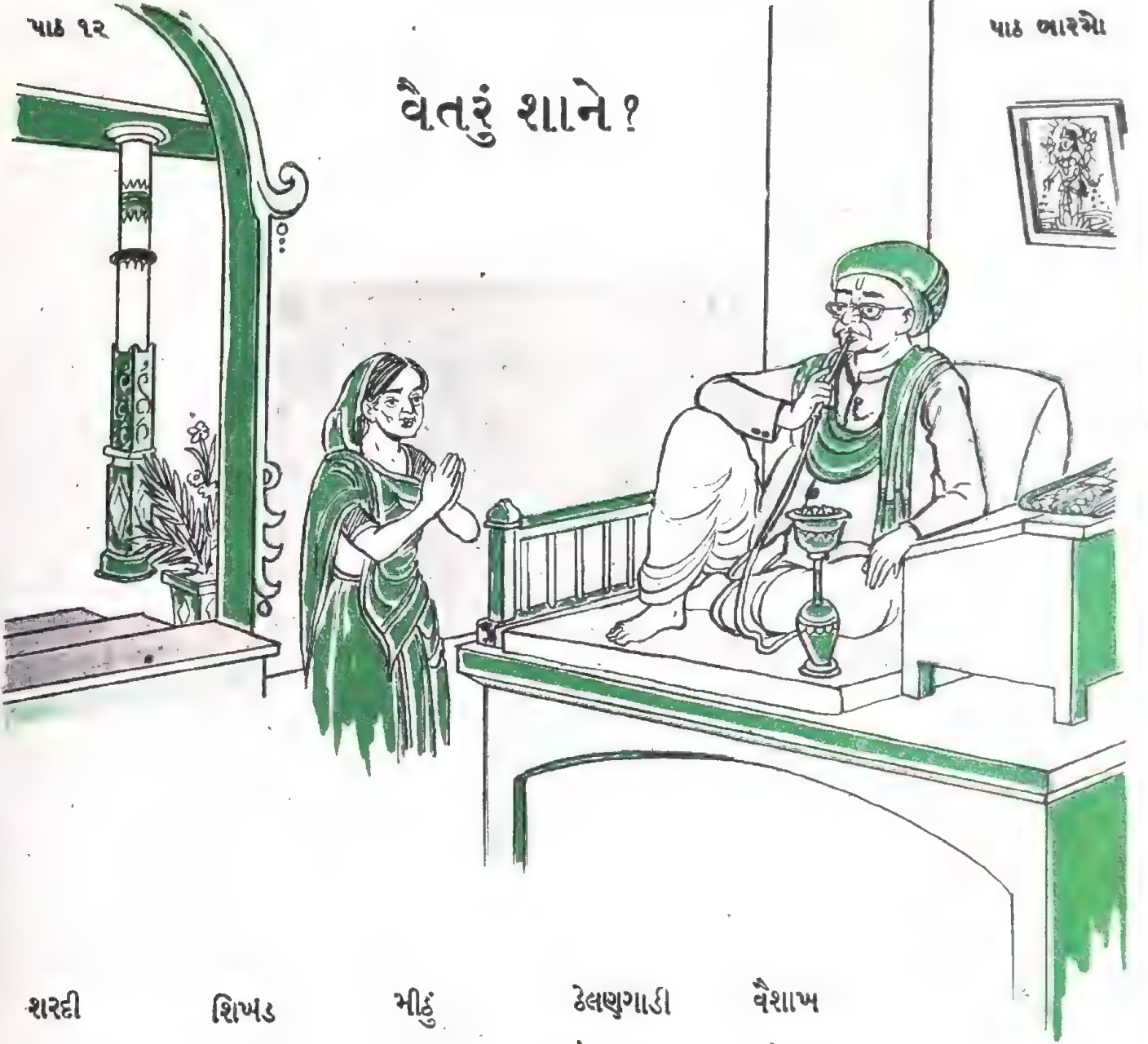
ઝવેરખહેને સલાહ આપી, “તમારી દીકરી અદાર વરસની થાય પછી સાસરે વળાયજો. હમણાં તમારી પાસે રાખી ભણાવો. અને હા, થયું તે થયું, પણ હવેથી બાળલગન નહિ થાય એવું પણ લો.”

બધાંએ ઝવેરખહેનની વાતમાં હા ભણી અને પણ લીધું. ખેલ જોનારા પણ ઓસતા ગયા, “અમે પણ બાળલગન નહિ કરીએ.”

વૈતરું શાને?

શરદી	શિખડ	મીઠું	ઢેલણગાડી	વૈશાખ
શણગાર	શાકભાજી	ખાસઠ	પૈઠણ	રવૈયા
ખડોશ	ઠપકો	ઠાઠમાઠ	છૈયો	શેઠાણી

રામૈયા નામે ગામ. વિધવા મીઠીબહેન આ ગામમાં રહે. શાણી અને શામળ એ બે એમનાં બાળકો. છોકરાં ખાતર મીઠીબહેન ધણું દુઃખ વેઠતાં. કોઈનું દળણું, કોઈનું પાણી ને કોઈનાં વાસણકૂસણ કરે.

દિવસો જતાં શાણી મોટી થઈ. માને હીકરી પરણાવવાની ચિંતા પેઠી. ઠામઠેકાણું તો મળે પણ પૈઠણ આપવા પૈસા જોઈ એ તેનું શું?

મીઠીબહેન વિચાર કરીને ગયાં શેઠને ઘેર. મીઠીબહેને પૈસા ભરાય તેટલો વખત પોતે શેઠના ઘરનું કામ કરવાની વાત મૂકી. શેઠાણી અને તેમની દીકરીને આ વાત ગમી ગઈ. મીઠીબહેને આડસો રૂપિયા લઈ દીકરીને પરણાવી સાસરે વળાવી.

આજે મીઠીબહેન પાંચ વરસથી એ ઘરનું વૈતરું કરે છે. રૂપિયા પાછા આપે તો જ શેઠના વૈતરામાંથી છૂટે. પણ પૈસા ભરવા શી રીતે?

વરસો જતાં શામળ લણીને ઘેર આવ્યો. તેને થયું કે મારી માને આ વૈતરું શાને? શામળ શેઠ પાસે ગયો. માના પગારની માગણી કરી. શેઠ તો રાતાપીળા થઈ ગયા. શામળ પાસે શેઠે તેની માએ લીધેલા આડસો રૂપિયા અને તેના વ્યાજની માગણી કરી.

શામળને દેવાંનાબુદ્દીના કાયદાની ખબર હતી. પોતે કાયદાની મદદ લેશે એવી શેઠને ચેતવણી આપી. શેઠ સમય પારખી ગયા. મીઠીબહેનને મૂગાં મૂગાં બધા પગાર ચૂકવી દીધાં.

શામળના લણતરે પોતાની માને વૈતરામાંથી છોડાવી, શામળને સારી નોકરી મળી. મા-દીકરો મુખી થયાં.

ઝાડ સૌને ઉપયોગી

ઉધાડ	ઝાળો	ગૌચર	પૌઆ	શિક્ષક
ઉછેર	ઉંખરો	કૌવત	નૌકા	પક્ષી
ઉડાઉ	વગડાઉ	મૌખિક	ચૌદું	પરીક્ષા
કમાઉ	કામચલાઉ	ગૌતમ	કૌશિક	ક્ષમા

ઝાડ તો સૌને ઉપયોગી. ઝાડનો મીઠો છાંયો મળે અને ઠંડો પવન પણ મળે, પંખીને માળો બાંધવા જગા મળે, આપણી આંખને હરિયાળી વનરાજી ઠારે.

ચાલો, ફળિયામાં લીમડો વાવીએ અને ઉછેરીએ. ઉનાળામાં લીમડાનો છાંયો શીતળ લાગે. બાળકો લીમડાના છાંયે રમે. ચૈતર મહીને લીમડે ફૂલ આવે. લીમડાનાં પાન અને ફૂલનો રસ પિવાય. એનાથી તાવતરિયો ભાગે.

ગામને પાદરે વડ ઉગાડીએ. વડ આપણને ખૂબ ઉપયોગી. વડ વાટે જનારને વિસામો આપે. વડવાઈએ છોકરાં હાંચે, દોરઢાંખર વડના છાંયે બેસી વાગોળે. ગામનું ગૌરવ વડ.

ખેડૂતોને ઝાડ વહાલાં. ઝાડ વધારે વરસાદ લાવે. એનાથી પાક મળલખ પાકે. ઝાડ હોય તો ફળફૂલ મળે, લાકડું અને કોલસો મળે. રાચરચીલું, ઝાડના લાકડામાંથી બને. ઝાડનાં ફળને ફૂલ, છાલ ને ચૂળ બધું જ ઉપયોગી.

દેશની હાકલ ઝીલીએ. એક જૂનું ઝાડ કાપીએ તે પહેલાં બે નવાં ઝાડ વાવીને ઉછેરીએ. વાવેલાં ઝાડનું જતન કરીએ.

બાળઉછેર

મેના પરણીને સાસરે આવી. ઘરમાં મોટું-નાનું કોઈ નહીં. મેના અને મેનાનો વર મોહન. એમનો ઘરસંસાર સુખી હતો.

વખત જતાં મેનાને અઘરણી આવી. દિવસો રહે એટલે ખાવા-પીવામાં, હરવા-ફરવામાં અને સૂવા-ઘેસવામાં શી કાળજી લેવી એ મેનાને કોણે શીખવ્યું હોય? બાળઉછેરનું જ્ઞાન એને ક્યાંથી હોય?

પૂરે મહિને મેનાને રૂપાળો દીકરો જનમ્યો. નામ પાડ્યું ભૂટિયો. એક દિવસ ભૂટિયાને તાવ આવ્યો. એ રડયા જ કરે. મેના મૂંઝાઈ ગઈ. મોહન પણ શું કરે?

છેવટે થાકીને મોહન પાનીમાને બોલાવી લાવ્યો. પાનીમાએ ભૂટિયાને બોળામાં લીધો કે તરત બોલ્યાં : આ તાવ પેટના ભરાવાનો છે. મેના વહુ, ઘસારામાં શું આપે છે ? મેનાને તો ઘસારો શું એ જ ખબર નહિ.

પછી પાનીમાએ થેલીમાંથી હરડે કાઢી. પાણી સાથે ઘસી ભૂટિયાને પાઈ દીધી. તેની ડંટીમાં હીંગ ભરી. આકડાનાં પાન મંગાવ્યાં. તેની લીસી બાજુએ દિવેલ લગાડ્યું. અંગારા પર શેક્યાં. પછી ઝીણા કપડામાં મૂકી ભૂટિયાને પેટે બાંધી દીધાં. થોડી વારમાં ભૂટિયો રડતો બંધ થયો. પાનીમાના બોળામાં ઊંઘી ગયો.

મોહન અને મેના રાજી થયાં. પાનીમાએ જતાં જતાં શિખામણ આપી : બાળક તો કુમળું ફૂલ. એનું જેટલું જતન કરીએ એટલું એણું. જરૂર પડે તો મને બોલાવજો. આવતાં વાર થાય તો આરોગ્યકેન્દ્રમાં પહોંચી જજો.

જય - જ્યાં

ડય - પડ્યો, ચડ્યો, રડ્યો

હ્ય - રહ્યા, કહ્યું

ન્ય - જન્મ્યો

કય - ક્યારે

વ્ય - લાવ્યો, આવ્યો, સમજાવ્યું

ધ્ય - બાંધ્યો

ખ્ય - રાખ્યું

ઠ - ભટ્ટી

વહેમમાંથી છૂટ્યાં

રાતનો સમય હતો. ગંગાબહેન બહેનોને ભણાવી ઘેર જવા નીકળ્યાં હતાં. એટલામાં એમણે ડાકલાનો અવાજ સાંભળ્યો. ગંગાબહેન એ દિશા તરફ ગયાં. બેયું તો લોકોના ટોળાની વચ્ચે ભૂવો ધૂણતો હતો. તેની સામે કંકુ છૂટા વાળે ખેડી હતી. તેનું શરીર ફીકું હતું અને તે ખૂબ ધૂજતી હતી. ભૂવો ધૂણતો ધૂણતો હોકારા પાડતો હતો.

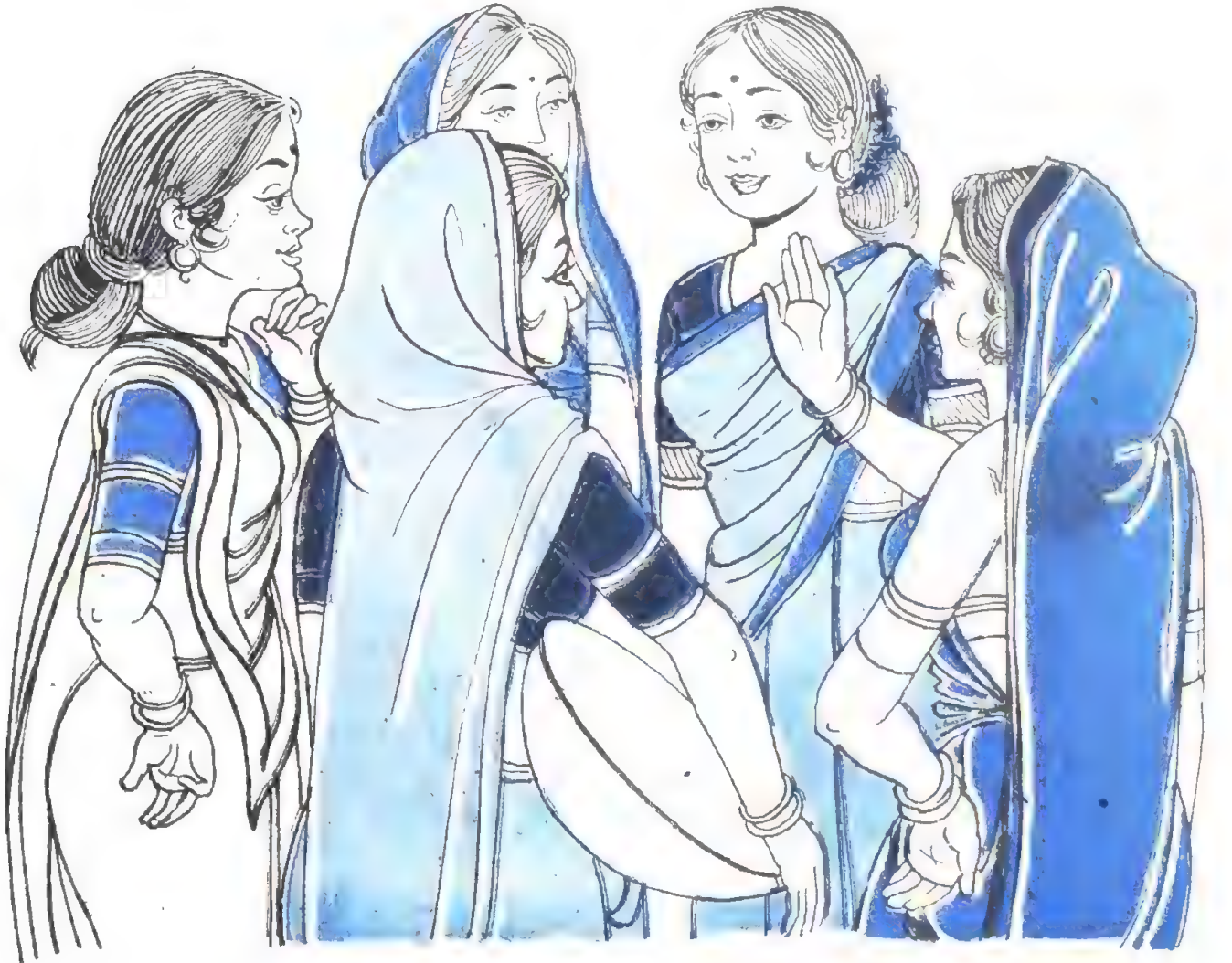
ગંગાબહેન ખૂબ હિંમતવાન હતાં. કંકુની આવી દશા જોઈ તે ભૂવા પાસે પહોંચી ગયાં અને મોટા અવાજે બોલ્યાં : “ અરે ઓ ! આ છે. શું ? કંકુને તારે મારી નાખવી છે ? તારું ધર્તિંગ બંધ કર. ઊભો થા અને ભાગ અહીંથી. ”

ભૂવો આંખો કાઢી બોલ્યો, “ આઘી ખસ, તું કોણ છે ? માતાજી તારું ધનોતપનોત કાઢશે. ” કંકુની જોઠાણી પણ કહેવા લાગ્યાં, “ અરે ગંગાબહેન ! આને તો વળગાડ છે. એ તો આ ભૂવો જ કાઢશે. ”

ગંગાબહેન બધાં તરફ જોઈ બોલ્યાં, “ અરે, ભૂત કેવું ને પડીત કેવું ? એ તો બધા તમારા મનના વહેમ છે અને વહેમનાં તે વળી એસડ હોય ? વળગાડના નામે આવા ઢોંગી ભૂવાઓ તમને લૂંટે છે. ચાલો આપણે કંકુને દવાખાને લઈ જઈએ. એને દવાથી જરૂર સારું થઈ જશે. ”

કેટલાંક લોકોને ગંગાબહેનની વાત સાચી લાગી. તે આગળ આવ્યાં. ભૂવો ગંગાબહેનનો મિલ્લજ જોઈ ચીપિયો ખખડાવતો ચાલતો થયો. ગંગાબહેને કંકુની પીઠ પર હાથ ફેરવ્યો અને બોલ્યાં : “ કંકુબહેન, તમે જરાય ગભરાતાં નહીં. તમને કંઈ જ રોગ નથી. હમણાં સારું થઈ જશે. ”

બન્યું પણ એવું જ. દાકતરની દવાથી કંકુબહેન ખીલ જ દિવસે સારાં થઈ ગયાં અને કામે વળગી ગયાં. ગામની બીજી બહેનોને પણ થયું કે ભૂત કે વળગાડ જેવું કંઈ હોતું જ નથી. ગંગાબહેને આ રીતે ધીમે ધીમે ગામને વહેમમાંથી છોડાવ્યું.

ચંપાના દુખનો ઉપાય

મંદાબહેન - જયાબહેન કેમ નહીં આવ્યાં? રોજ ખૂબ ઉત્સાહ બતાવનાર પોતે જ આજે કેમ નહીં આવ્યાં?

ગીતાબહેન - અરે બહેન, વાત શું કરું? એની દીકરી ચંપા ઘેર આવી.

નારાબહેન - કંઈ? પેલી ગયા મહિને પરણાવી હતી ને?

યશુબહેન - હા, હા, એ જ.

મંદાબહેન - બહેન, વાત કરવા જેવી જ તથી. ચંપાનો વર મૂંઝા રાક્ષસ છે રાક્ષસ. રોજ રાતે દારૂ પીને આવે છે. બિચારી ફૂલ જેવી ચંપાને મારઝૂલ કરે છે. વધારામાં તેની પાસેથી ઘરેણાં ઉતરાવી લઈ લીધાં અને બધી જાણુસા તેણે વેચી મારી છે. ચંપા બિચારી ચાર દિવસ પહેલાં જાગ જોઈને જીવ બચાવવા મા પાસે નાસી આવી.

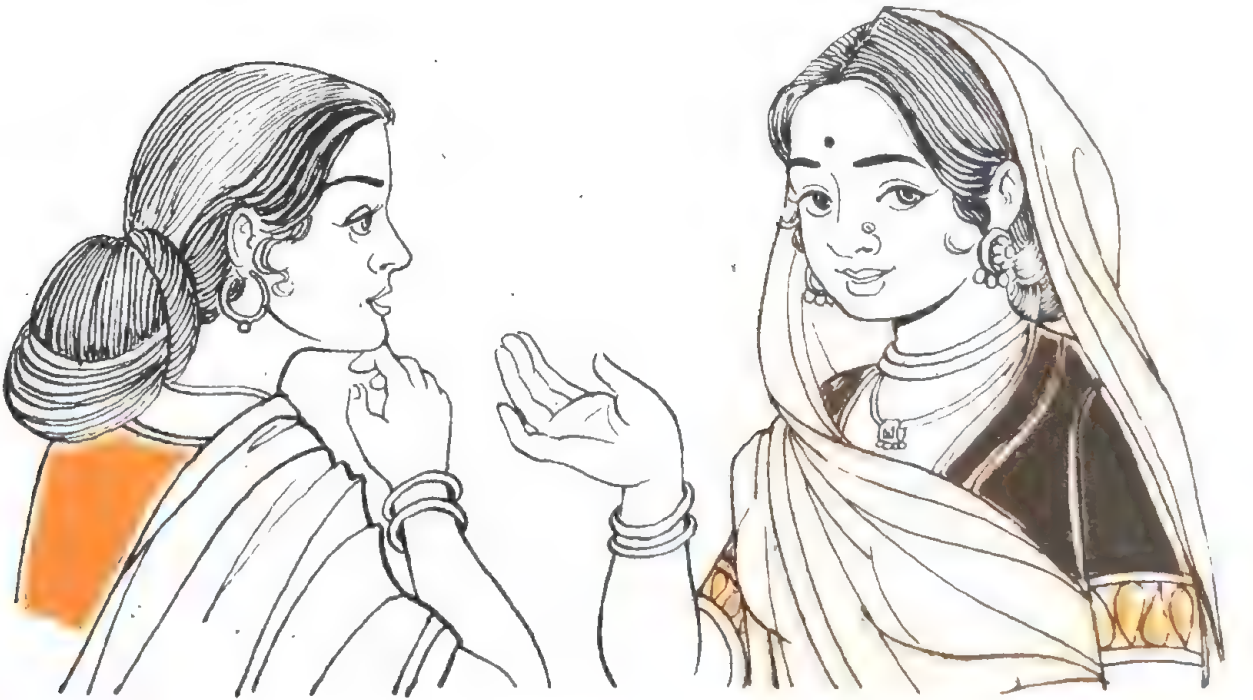
મંમુબહેન - અંજ બહેન, ચંપાની વાત તો કંઈ નથી. એને દુખ પરંતુ એના કરતાં મારી બહેન શાન્તિ ઉપર તો દુખનાં ઝાડ ઊગ્યાં હતાં!

ઉપાખહેન - હેં ! શું થયું હતું શાન્તિને મંગુખહેન ?

મંગુખહેન - મંદાખહેને ચંપાના દુખની જે વાત કરી તે ખૂંટું દુખ નો શાન્તિને હતું જ. વધારામાં રોજ તેને આખા ઘરના કામનો હસરડો ખેંચી ભૂખ્યા પેટે સૂઈ જવું પડતું. તેની નણંદ અને સાસુ રોજ મેણાં-ટોણાં કરે એ નો વધારામાં. એક દિવસ નો તેને સળખાવી દેવાનો પેંતરો પગ રચેલો.

સચિનાખહેન - શાન્તિને દુખ નો બિચારીને ઘણું પડ્યું પણ તેના સારા નસીબે શાન્તિના બનેલી સુધરેલા વિચારના સાંપડ્યા હતા. તેમણે જ્યોતિસંઘની મદદથી શાન્તિનાં સાસરિયાંને સમજાવ્યાં અને તેને વિકાસગૃહમાં દાખલ કરી. એક વરસ અભ્યાસ કરાવ્યા પછી શાન્તિનાં સાસરિયાંની સંમતિ લઈ તેને શિક્ષિકાની તાલીમ અપાવી. પછી તો તેને નોકરી પણ ઠીક મળી મઈ અને તે કમાવા લાગી. હવે એ સૌને વહાલી લાગે છે અને બધાંનું તેના તરફનું વલણ સાવ બદલાઈ ગયું છે.

તરલિકાખહેન - અરે બહેન, તો પછી આપણે જ્યાંખહેનને સલાહ આપીએ કે ચંપાને પણ તે આવી સંસ્થામાં દાખલ કરે, જેથી ચંપાના સંસારનું ગાફું ફરી પાટે ચઢી જાય અને તે સુખી થાય.

હાલરડું

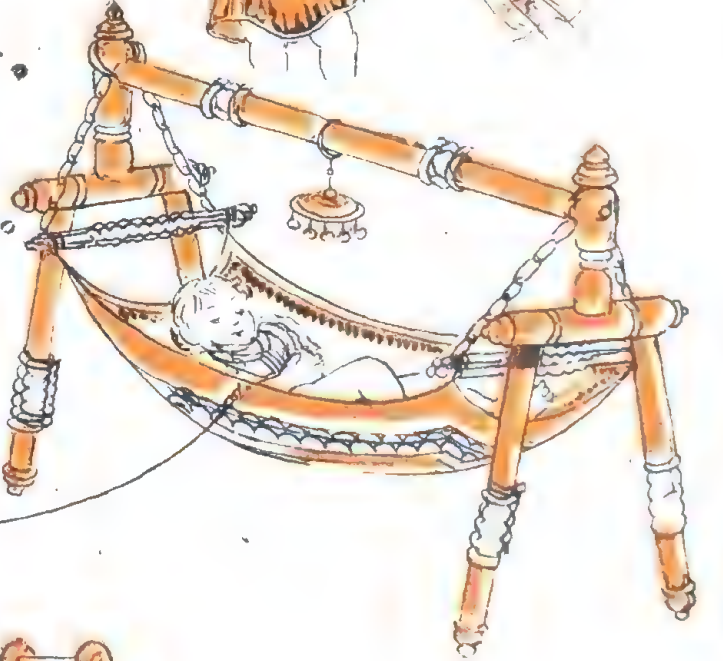
નીંદરે ભરી, ગુલાલે ભરી.
બહેનીબાની આંખડી નીંદરે ભરી.

નીંદરને દેશ બહેની નિત નિત જતાં,
અવકાશી હોંચકાની હોડી કરી.....નીં.

નીંદરની રાણીએ પૂછ્યું બહેન ને,
'દીકરી તું ક્યાંથી આવી ચડી?'.....નીં.

બહેને કહ્યું, 'હું ઘરની છું દીકરી,
અવકાશી પંથેથી આવી ચડી'.....નીં.

બહેનને આપી છે ફૂલડાંની માળા,
હાથમાં આપી છે ગુલની છડી.....નીં.

ઝાઝા છૈયે વધુ જંજળ

ઝવેરબહેનનું આજે માથું ખૂબ દુખતું હતું તેથી એ સૂતાં હતાં. છોકરાં ખૂબ ધમાચડી કરતાં હતાં. એવં ટાણે બહારગામથી આવેલા ધનસુખલાલ ઘરમાં દાખલ થયા. થોડી રાહ જઈ પણ એમને બોલાવં કોણ? ગીતા અને ધનજી એકબીજા સાથે લડતાં હતાં. કૈલાસ રડતી હતી અને સૈજુ એના ચાળા પાડતો હતો. એટલામાં ઝવેરબહેને ધનસુખલાલને જોયા. તે નછરડે કાબામાં થયાં. આવકાર આપતાં કહ્યું. “ધનસુખભાઈ, માથું ન લગાડશો. તમને પાણીય આપવાનું ન સૂઝ્યું મને. આ ઘરમાં આટલાં બધાં છોકરાં છે પણ શું કામનાં? પાણીનુંય કોઈ પૂછે છે? શું કરીએ?”

ધનસુખલાલે હસતાં હસતાં કટાક્ષ કરીયા, “ઝવેરબહેન! જે ઘરમાં છોકરાં ઝાઝાં તે ઘર આવું જ હોય.”

ઝવેરબહેન કહે, “ભાઈ, ભગવાન દે એટલે પાળવાં જ પડે ને?

ધનસુખલાલ કહે, “અરે ઝવેરબહેન, આમાં ભગવાનને વચમાં શા માટે લાવો છો? વધારે બાળકો ધરને નરક બનાવી દે છે, નરક. પણ આપણે માણસો સમજીએ તો ને?”

ઝવેરબહેન કહે, “ધનસુખલાલ, મારે તો ગીતા અને ધનજી આપીને ભગવાને મહેર કરી હતી, પણ પછી તો સૈજુ કૈલાસ અને...આપીને બાણે ભગવાને મારી ઉપર કોપ કીધો હોય એવું લાગે છે.”

ધનસુખલાલ કહે, “બહેન, આ કોપ તો ભગવાને નથી કાવો. આ તો તમે હાથે કરીને વહોરેલો કોપ છે. શું સરકાર ગાંડી છે કે તે ઓછાં બાળકો માટે બહેરાતો કરે છે? નાના કુટુંબ માટે અનેક યોજનાઓ તેણે ઘડી છે. કુટુંબનિયોજન અપનાવવામાં કશો ખરચ થતો નથી. આપણા ગામના દવાખાનામાં જઈ સલાહ લો અને એ પ્રમાણે વરતો. હળુય બગો. જંબળ વંધતી અટકાવશો નહીં તો દુઃખના ડુંગર ખડકાશે.”

વહાલપની વાંસળી

જગમાં વાગી વહાલપની વાંસલડી જો !
પુણ્ય ફળ્યાં પૂર્વજનાં સપિ ! મારે ઓરડે.

સસરા મારા દિન ડોગમતા સૂર્ય જો !
શાસુજી સવારની કુંકુમ વાદળી.

જેઠ મારા મહાજનના મંદાવણિયા જો !
જોડાણી સંસારની રૂમઝૂમ વહેલડી.

દિયર મારા સોળકળાના ચંદ્ર જો !
દેરાણી એ ચાંદલિયાની ચંદની.

નાણદલ મારા ફૂલફૂલ્યાં ફૂલવાડી જો !
નાણદોઈ એ વાડીના રમિયા રાજવી.

વીર મારા અર્જુનનો અવતાર જો !
વીરી મારી સુખદુઃખ શોભિત જનકી.

કુંવરી મારી આંખાડાળની કોયલ જો !
કુંવરો મારા મુજ આંખલિયે રમતા મોરલા.

પિયુજી મારા ભવસાગરનું નાવ જો !
એ નાવે હું અજગ્ય સુકાની અલખેલડી.

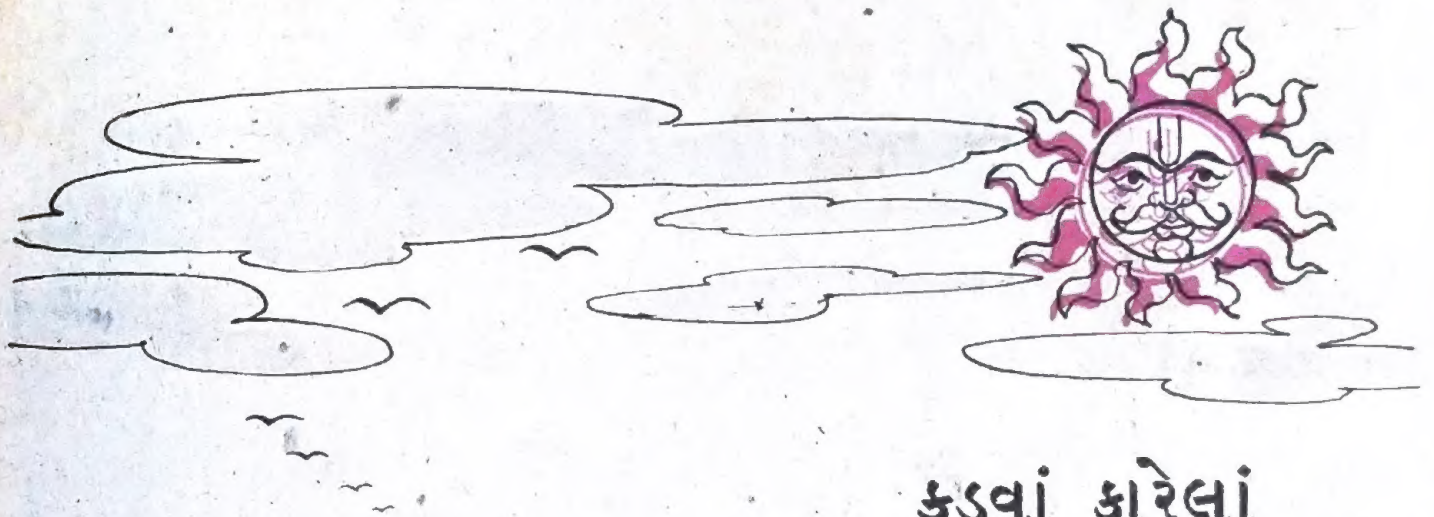
ધર મારું પ્રભુ ભર્યું મંદિરિયું જો !
ભાંડુ મુજ પ્રભુજીની પ્રગટ લીલાકલા.

જગમાં વાગી વહાલપની વાંસલડી જો !
પુણ્ય ફળ્યાં પૂર્વજનાં સપિ ! મારે ઓરડે.

— કવિ ન્હાનાલાલ

કડવાં કરેલાં

કડવાં કરેલાંના ગુણ ન હોય કડવા હો,
કડવાં વચન ન હોય કડવાં હો રે.
છીછી છેદે ધાતુ કરવા ઘાટુડી,
કાતર કાપે ફરી સાંધવા હો રે;
સોની તાવે શુદ્ધ સુવરણ કરવા,
કુંભારી ગૂંદે માટી બાંધવા હો રે..... કડવાં
તપતા સૂરજ ખારાં જળ મીઠાં કરવા,
ચઢતા વંટોળ મેઘ ભરવા હો રે;
ધરતી ધૂણે હલકી કાયાને કરવા,
ધરતી કોપે પાપ હરવા હો રે;..... કડવાં
દુનિયાના રોગ દોગ દુઃખ મારે દિલ વસ્યાં,
માનવીના મેલ ઝાઝા નિરખ્યા હો રે;
કોચો ભેગત કાઢે વચન કડવાં, ભાઈ;
કડવું મુણીને કોક હરખ્યા હો રે..... કડવાં

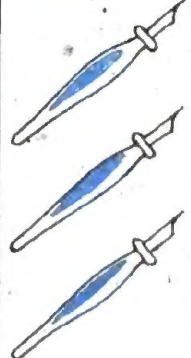
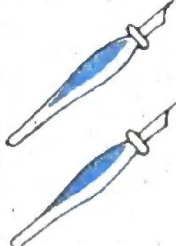
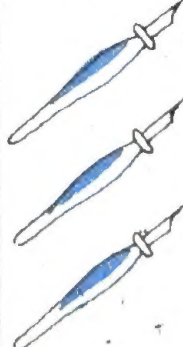
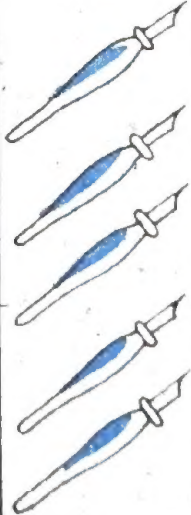
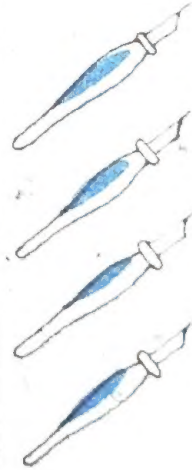
— મુન્દરમ

	એક	૧	1
	બે	૨	2
	ત્રણ	૩	3
	ચાર	૪	4
	પાંચ	૫	5

કલમ ગણીએ

					
--	---	---	---	--	---

નાણાં ઓળખીએ

એક પૈસો

બે પૈસા

ત્રણ પૈસા

પાંચ પૈસા

દસ પૈસા

વીસ પૈસા

પચીસ પૈસા

પચાસ પૈસા

એક રૂપિયો

સો પૈસા

છ

૬

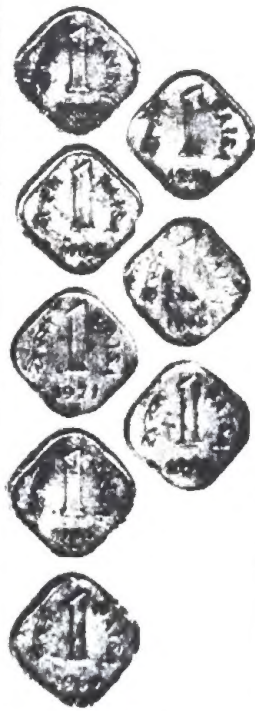
6

સાત

૭

7

આઠ

૮

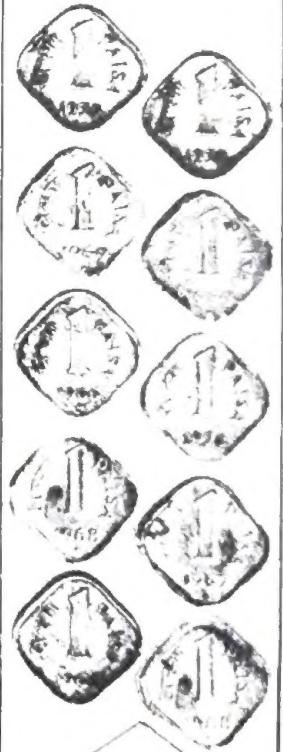
8

નવ

૯

9

દસ

૧૦

10

भूणाक्षरो

२५२

ਅ ਆ ਈ ਓ ਉ ਐ ਐ ਐ ਐ

અધ્યંજન

ક	ખ	ગ	ઘ	ઙ
ચ	છ	જ	ઝ	ઞ
ટ	ઠ	ડ	ઢ	ણ
ત	થ	દ	ધ	ન
પ	ફ	બ	ભ	મ
ય	ર	લ	વ	
શ	ષ	સ	હ	ળ

५५

આરાધ્ય

ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

સંજ્ઞાઓ

... ירד י' ו' ג' ר' ח' ו'

અંક

1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	20	30	40	50	60	70	80	90
100								